

MORGENDIENST

zondag 23 februari 2025, 8^e zondag van Epifanie
Stefanuskerk, Westerbork
voorganger: ds. Marien Grashoff

Welkom

Moment van stilte

DE AANROEPING

Aanvangslied : *Psalm 37: 1*

Groet

Zingen : *Psalm 37: 3*

Gebed voor de wereld

Glorialied : *Lied 713*

DE DIENST VAN HET WOORD

Gebed van de zondag

Lezing uit het Oude Testament : Deuteronomium 23,8-9¹ en 25,17-19²

Zingen : *Psalm 81: 1, 2, 3, 4*

Lezing uit het Nieuwe Testament : Lukas 6,27-38³

Acclamatie : *Lied 339a*

Zingen : *Psalm 139: 13, 14*

Preek

Christelijker dan wat we vanmorgen lazen in het Evangelie kan het bijna niet: *heb je vijanden lief!* Daar ankert vanouds het pacifisme en daarop kankert ook vanouds iedereen die daar een hekel aan heeft. Voor de een betekent 'je vijand liefhebben' dat je nooit met geweld een conflict mag oplossen, voor de ander is het een belachelijk onrealistisch soort slapheid. En de spotters tonen zich graag bereid christenen nog een keer extra slaag te geven op die roemruchte 'andere wang'. De tekst 'Praise the Lord, and pass the ammunition' is al meer dan tachtig jaar oud.⁴

Maar we lazen ook twee gedeelten uit Deuteronomium, Mozes' lange toespraak tot het volk Israël pal voordat ze de Jordaan zullen oversteken en Kanaän binnengaan. En die gedeelten zijn ingewikkelder. Want met Edomieten en Egyptenaren mag de verbroken relatie hersteld worden, maar met Amalekieten moet definitief worden afgerekend. In de Oudheid bewoonden Edomieten en Amalekieten de Negev-woestijn, maar beiden zijn allang verdwenen in de mist der geschiedenis.

---

¹ [Naardense bijbel](#) (2014).

² [Naardense bijbel](#) (2014).

³ [Naardense bijbel](#) (2014) – bewerkt.

⁴ Zie [Wikipedia](#) (Engels). De zin werd het refrein van een [Amerikaanse hit uit 1942](#), die een reactie was op de Japanse aanval op Pearl Harbor.

De lezingen roepen twee vragen op. Vervangt Jezus een oud gebod van Mozes door een nieuw en veel strikter gebod? En wat doen we met die kennelijke tegenstrijdigheid in de woorden van Mozes?⁵

-

Wat Mozes als gebod geeft voor de omgang met Edomieten en Egyptenaren is het best te begrijpen. Dat gaat over loslaten.

Edomieten zijn in de bijbelse genealogie afstammelingen van Esau, de broer van aartsvader Jakob.⁶ Een broedervolk van Israël dus, maar het weigert botweg om hen door te laten op weg naar Kanaän.⁷ En ook later, nadat de Babyloniërs Jeruzalem hadden verwoest, weigerden de Edomieten om Judese vluchtelingen te helpen.⁸ Kortom, een broedervolk dat zich allerminst broederlijk gedroeg en daarom een aartsvijand van Israël.⁹

En de Egyptenaren hadden Israël tot een slavenvolk gemaakt, zware dwangarbeid opgelegd en zelfs een poging tot genocide ondernomen door de jongetjes in de Nijl te laten verdrinken.¹⁰ Toen het volk tenslotte ondanks alle tegenstand van de farao toch wegtrok, achtervolgde het leger hen tot aan de Rietzee. Kortom, ook Egyptenaren zijn logische aartsvijanden. Het boek Deuteronomium herhaalt voortdurend dit refrein: *gedenk dat jullie slaven waren in Egypte*.¹¹

En toch draagt Mozes het volk op om Edomieten en Egyptenaren *nooit te verafschuwen*. Er moet een grens zijn aan de haat tegenover voormalige vijanden. Want zolang je je vijanden nog haat, kun je zelf niet werkelijk vrij zijn. 'Je moet *met* het verleden leven, niet *in* het verleden' – zo legt rabbijn Sacks het uit. Want juist omdat je de herinnering levend houdt aan uitsluiting en slavernij, weet je dat je zelf een radicaal andere samenleving moet opbouwen.

Door het verleden los te laten en ervan te leren hoe het beter kan en moet, wordt Israël pas echt vrij. Dat kunnen we begrijpen. Zoals ook onze ouders hebben kunnen leren dat ze Duitsers niet langer 'moffen' noemden.

-

Maar nu de Amalekieten. In de bijbel afstammelingen van Esau's kleinzoon Amalek. Dus ook een broedervolk, zou je denken, maar zo worden ze niet genoemd. Wanneer het volk Israël bij

---

⁵ Klein woord van waarschuwing: deze lezingen uit Torah en Evangelie passen naast elkaar, maar kunnen niet zomaar aan elkaar geplakt worden. In Deuteronomium 23 gaat het niet om 'haten' maar uw 'gruwen van' – Hebreeuws *ta'av* en Grieks *bdelussomai* – terwijl in Lukas 6 juist wel 'haten' staat – Grieks *miseoo*. In Deuteronomium 25 is er noch van 'gruwen', noch van 'haten' sprake. Dus wel associatief verbonden, maar niet synchroon. Ik gebruik voor het vervolg o.a. Jonathan Sacks, *Deuteronomium, boek van de samenleving* (Middelburg: Skandalon, 2024) pag. 184-188 en 193-197 en Amy-Jill Levine & Marc Zvi Brettler (eds.), *The Jewish Annotated New Testament*. Second Edition (New York: Oxford University Press, 2017) pag. 126.

⁶ Zie de [website van het NBG](#) voor meer informatie.

⁷ [Numeri 20,14-21](#).

⁸ [Obadja 1,8-15](#).

⁹ Zie bv. [Maleachi 1,4](#).

¹⁰ [Exodus 1,14-22](#).

¹¹ [Deuteronomium 5,15](#) e.a.p.

de Rietzee nauwelijks is ontkomen aan het leger van de farao, vallen de Amalekieten de achterhoede van het volk verraderlijk aan. Na een zware strijd worden ze verslagen.¹²

Eigenlijk begrijpen we die harde woorden dan ook wel: *je zult de gedachtenis aan Amalek wegwissen*. En dat lezen we dan ook bijna automatisch als 'je moet Amalek volledig uitroeien'. Als koning Saul dat later niet doet, maar hun koning Agag spaart, ontsteekt de profeet Samuël in woede en hakt Agag persoonlijk in stukken.¹³ En later, in het verhaal van Esther, komt aartsvijand Haman, afstammeling van deze koning, al net zo gruwelijk aan zijn eind.¹⁴ De bijbel is geen boek voor watjes.

Dat is allemaal niet zo subtiel, maar als we eerlijk zijn, snappen we het toch wel. Onze films en tv-series zitten boordevol met dat soort wraak en we kijken er met droge ogen naar. Er komt nooit een klacht over binnen bij omroepen of bioscopen.

In de afgelopen vijftien maanden is Hamas ook zonder reserve aangewezen als het nieuwe Amalek, in en buiten Israël. En dat moet uitgeroeid worden, nietwaar? De grondeloze jodenhaat spat er inderdaad vanaf. En zulke haat kun je niet onbeantwoord laten. Op een letterlijk niveau kun je begrijpen dat Hamas neergezet wordt als Amalek. Maar kunnen we bijna grenzeloos tegengeweld daar simpelweg mee legitimeren? Ik denk het niet – maar dat kan ik dan weer makkelijk zeggen als niet-Jood in een land op veilige afstand.

Maar is dat werkelijk de bedoeling van Mozes' woorden? Moeten de Amalekieten van onze tijd simpelweg worden afgemaakt? Is dan de onderliggende jodenhaat ook weg? Ik vrees van niet. Want haat is irrationeel, zit heel diep in de mens en laat zich niet zomaar beteugelen. Zie het grenzeloos fanatisme bij betogingen, ook hier in ons land-op-veilige-afstand.

Ik vond een chassidische Joodse uitleg die zeker een spa dieper steekt.¹⁵ Amalek, als historisch volk en als archetype, is de belichaming van 'grondeloze, irrationele onverschilligheid'. Het is het cynische 'Nou èn?' waarmee zonder reden en zonder rede de waarheid wordt genegeerd. Daartegen heeft het verstand geen weerwoord. Dàt is de aartsvijand die zowel van buitenaf als van binnenuit kan komen en de strijd tegen dat cynisme is er dus een 'van geslacht op geslacht'.

Wanneer we die strijd proberen te ontlopen, bijvoorbeeld door enkel te reageren vanuit het gevoel, betekent dat een terugkeer naar de slavernij van Egypte. Bovendien een capitulatie voor het cynisme en nihilisme waarvan Amalek de belichaming is. Het betekent dat onze redeloze twijfel de overhand krijgt.

Maar uittocht uit het slavenhuis betekent dat de verbinding tussen verstand en gevoel gevonden en gevolgd wordt. Het hoofd is het verstand en het hart is het gevoel en de wil. Als het hoofd niet het hart stuurt, regeren 'basisinstincten als hebzucht, woede, machtshonger en directe behoeftenbevrediging'.

---

¹² [Exodus 17,8-16](#).

¹³ [1 Samuël 15,1-35](#).

¹⁴ [Esther 9,23-25](#).

¹⁵ Op [de \(Amerikaanse\) website](#) van [Chabad](#), de volgelingen van de Lubavitcher rebbe. Op mijn eigen website heb ik er twee blogs aan gewijd: '[Amalek](#)' en '[Nogmaals Amalek](#)'.

Het gebod uit Deuteronomium 25 eist inderdaad dat we tegen overduidelijk kwaad optreden, desnoods zeer hard. Maar het snijdt meteen in eigen vlees, want waar en wanneer lopen wijzelf ook in hetzelfde spoor als Amalek? Waar het ten diepste om gaat is het uitroeien van irrationele haat, bij anderen, maar dan in de eerste plaats bij jezelf. Het mag zelfs in je gedachten niet meer opkomen.

-

Is dan Jezus' gebod niet gewoon de oplossing? Je vijand liefhebben sluit alle irrationele haat of koud cynisme uit. Maar ik denk niet dat Jezus dat bedoelt.

In letterlijke zin is het onmogelijk om domweg iedere vijand lief te hebben. Dat ziet gevaarlijk voorbij aan de realiteit van het kwaad in de wereld. Jezus geeft ook geen nieuw gebod, maar hij geeft uitleg aan bestaande geboden. En het moet wel gezegd zijn: zijn uitleg legt de lat heel erg hoog.¹⁶

Wanneer je vertrekpunt liefde is – *agapè*, dat is van harte het goede zoeken en doen voor elkaar – zet je haat, wrok en wraak meteen op achterstand. Jezus wijst op het goede uitgangspunt en daarom overdrijft hij ook. Je laten slaan en bestelen, alles weggeven zonder iets over te houden – dat doet onrecht aan wie jijzelf als mens bent. Maar toch moet je altijd vanuit liefde gaan denken en handelen. Alleen dat biedt een werkelijke weerstand tegen het cynisme van Amalek.

Van boeddhisten wordt vaak gezegd dat ze geweldloos zijn. Dat is historisch niet waar, want monniken hebben oorlogen gevoerd en ook tegenwoordig kunnen ze elkaar nog heel goed fysiek en verbaal te lijf gaan. Maar ik vond dat er diepe wijsheid zit in wat de boeddha ooit zei tegen soldaten. Hij verbood ze niet om geweld te gebruiken, maar vroeg of ze enkel konden doden uit liefde voor wie ze moesten beschermen. Daarin zit de dubbelzinnigheid van het menselijk leven prachtig ingevouwen.

Jezus trekt als het ware een veilige grens om de oude geboden heen. Hij vraagt ons meer dan het gewone te doen. Maar hij stelt geen onmogelijke eisen. Wie durft te leven vanuit liefde – *agapè* – hoeft niet te oordelen of te vonnissen, wetend hoezeer elk oordeel of vonnis ook terug kan kaatsen. Maar wie vrij geeft en de eigen haat loslaat, zal juist daarvan hetzelfde terugontvangen.

Mozes en Jezus geven geen pasklare regels, maar ze wijzen ons de weg – die we vervolgens toch zelf moeten gaan vinden.

Amen.

Orgelspel

Zingen : *Lied 793: 1, 2*

DE DIENST AAN DE ANDER

---

¹⁶ Levine & Brettler noemen het een hyperbool.

Collecte
Gebeden
Onze Vader

EINDE VAN DE DIENST

Slotlied : *Lied 419*
Zegen